

Poř. č. 20/2002

Stanovisko ke sjednocení výkladu zákonů a jiných právních předpisů k otázce doručování usnesení o odložení věci podle § 159a odst. 1 až 4 trestního řádu osobám, které se označují za poškozené, a oprávnění těchto osob podat stížnost po novele trestního řádu č. 265/2001 Sb.

I. Po novele trestního řádu č. 265/2001 Sb. je třeba ustanovení § 159a odst. 5 trestního řádu o doručování usnesení o odložení věci vydaných podle § 159a odst. 1 až 4 trestního řádu a ustanovení § 159a odst. 6 trestního řádu o právu poškozeného podat proti těmto usnesením stížnost vykládat v souvislosti s ustanoveními § 43 odst. 2 a 4 trestního řádu.

To znamená, že usnesení o odložení věci se doručí i osobě, která o sobě prohlašuje, že jí přísluší práva poškozeného podle § 43 odst. 1, popř. i odst. 3 trestního řádu, nebude-li již v průběhu prověřování skutečností nasvědčujících spáchání trestného činu zjištěno, že vzniklá újma zcela zřejmě nemohla být způsobena zaviněním osoby označené jako pachatel skutku, ohledně něhož se prověřování koná, nebo vznik újmy zjevně není v příčinné souvislosti s tímto skutkem.

II. Státní zástupce svůj závěr o tom, zda jde či nejde o poškozeného podle shora citovaných ustanovení trestního řádu, musí náležitě odůvodnit v usnesení o odložení věci nebo v rozhodnutí o případné stížnosti směřující proti takovému usnesení. Dospěje-li po přezkoumání věci v řízení o stížnosti k závěru, že policejní orgán nesprávně určitou osobu nepokládal za poškozeného, ač toto postavení nepochybně měla, učiní opatření nezbytná k tomu, aby policejní orgán toto pochybení napravil. Totéž se týká případů, kdy nesprávný postup policejního orgánu bude zjištěn mimo řízení o stížnosti v rámci výkonu dozoru nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení.

Vychází-li státní zástupce ze závěru, že naopak policejní orgán chybně měl za to, že určitá osoba byla poškozeným ve smyslu § 159a odst. 5, 6 trestního řádu, i když zde zjevně byly splněny podmínky § 43 odst. 2 trestního řádu, nebude-li dán ještě jiný důvod pro zrušení usnesení o odložení věci, postačí, bude-li policejní orgán na tento nedostatek upozorněn.

III. Poškozenému, který již v průběhu prověřování učinil v souladu s ustanovením § 43 odst. 4 trestního řádu prohlášení o tom, že se vzdává

procesních práv, které mu trestní řád jako poškozenému přiznává, se usnesení o odložení věci zásadně nedoručuje.

Vzhledem k tomu, že v praxi státních zastupitelství nebyla jednotně posuzována otázka, zda je nezbytné usnesení o odložení věci podle § 159 odst. 1 až 4 tr. ř. doručovat každé osobě, která se prohlásí za poškozeného, bylo vydáno výkladové stanovisko č. 8/1995 Sb. v. s. NSZ.¹

Nejvyšší státní zastupitelství bylo Okresním státním zastupitelstvím v Rokycanech požádáno o opětovné zaujetí stanoviska k výše naznačenému problému, jestliže došlo k poměrně zásadní změně právní úpravy novelou trestního řádu č. 265/2001 Sb.²

Nadále totiž platí, že pro poškozeného může mít odložení věci podle ustanovení § 159a odst. 1 až 4 tr. ř. značný význam z hlediska jeho možnosti realizovat svá práva poškozeného ve smyslu ustanovení § 43 odst. 1 tr. ř., ale především z hlediska uplatnění jeho nároku na náhradu škody podle § 43 odst. 3 tr. ř.

Nejvyšší státní zastupitelství považuje za nezbytné k uvedenému problému (tj. v podstatě k otázce použitelnosti výkladového stanoviska č. 8/1995 Sb. v. s. NSZ i po nabytí účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb.) uvést následující:

I.

Úprava v § 43 odst. 1 tr. ř. má nejen procesní povahu, jež spočívá ve vymezení základních zákonných oprávnění poškozeného, když další oprávnění poškozeného zakotvuje ustanovení § 43 odst. 3 tr. ř., ale současně obsahuje úpravu, koho lze v trestním řízení za poškozeného vůbec považovat. Tato úprava se vztahuje na všechna stadia trestního řízení, tj. i na postup před zahájením trestního stíhání. Nepřichází proto v úvahu, aby pojem poškozeného byl vymezen odchylně pro různá stadia řízení.

Prověřování skutečností nasvědčujících spáchání trestného činu je stadiem trestního řízení (a po novele č. 265/2001 Sb. též fází přípravného řízení), v jehož rámci zpravidla není možné učinit jednoznačná zjištění k osobě poškozeného nebo poškozených. Účelem prověřování je především prověřit oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a ostatní podněty k trestnímu stíhání, opatřit k tomu potřebné podklady a nezbytná vysvětlení a zjistit a zajistit stopy trestného činu. K bližšímu objasnění otázek vztahujících se k osobě poškozeného dochází často až v dalších stadiích trestního řízení.

¹ Citované výkladové stanovisko obsahovalo následující právní větu: **Usnesení o odložení věci vydané podle § 159 odst. 1 až 4 tr. ř. (po novele trestního řádu č. 265/2001 Sb. - § 159a odst. 1 až 4) se musí doručit každému poškozenému, a to i osobě, která o sobě prohlašuje, že jí přísluší práva poškozeného podle § 43 odst. 1 tr. ř., i přesto, že po provedeném postupu před zahájením trestního stíhání dospěje orgán, který o odložení věci rozhoduje, k opačnému závěru. I taková osoba je oprávněna podat proti takovému usnesení stížnost podle ustanovení § 159 odst. 5 tr. ř. (po citované novele trestního řádu jde o ustanovení § 159a odst.).**

² Novela trestního řádu vložila v § 43 tr. ř. jednak nový odstavec 2 o tom, že za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, ale vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem, a odstavec 4 (poškozený se může vzdát procesních práv, které mu trestní řád jako poškozenému přiznává).

Vzhledem k tomu, že na zjištění okolností týkajících se osoby poškozeného ve fázi postupu před zahájením trestního stíhání nelze klást stejné požadavky jako v dalších stadiích trestního řízení, přičemž ustanovení § 43 odst. 1 tr. ř. platí pro celé trestní řízení, je třeba pojem "poškozený" v ustanovení § 159a odst. 5 a 6 tr. ř. vykládat tak, že za takovou osobu se považuje i ten, kdo o sobě prohlašuje, že byl poškozen trestným činem některým ze způsobů uvedených v ustanovení § 43 odst. 1 tr. ř., a to až do doby, než bude zjištěn opak (tj. nejméně do doby, než bude ve věci rozhodnuto pravomocně). Pokud by usnesení o odložení věci, zejména tehdy, jde-li o usnesení o odložení věci podle § 159a odst. 1 tr. ř., ale i v ostatních případech odložení věci, nebylo doručováno též osobám, které o sobě tvrdí, že jsou poškozenými, ač podle názoru orgánu, který usnesení vydává, není ohledně nich dán právní vztah upravený v § 43 odst. 1 tr. ř., mohla by být práva těchto osob v rozporu se zákonem zkrácena. Nelze totiž vyloučit, že v dalším řízení bude zjištěno, že tato osoba je poškozeným ve smyslu zákonného vymezení obsaženého v § 43 odst. 1 tr. ř. V tomto ohledu platí tedy nadále závěry výkl. stan. č. 8/1995 Sb. v. s. NSZ, a to potud, pokud vyjadřují nezbytnost přihlížet i k **subjektivním** tvrzením osoby, která se za poškozeného označuje.

Musí však nutně přistoupit – a to po novele trestního řádu č. 265/2001 Sb. – i hledisko **objektivní**, které zmíněná novela oproti předcházejícímu právnímu stavu více zdůraznila.

Byť pojem poškozeného je obecný a vztahuje se na všechna stadia trestního řízení, již ve stadiu prověřování skutečností nasvědčujících podezření ze spáchání trestného činu mohou být učiněna některá objektivní zjištění, na jejichž základě lze dospět k závěru, zda určité osobě svědčí, resp. nesvědčí postavení poškozeného z hlediska úpravy v § 43 odst. 1 tr. ř.

K možnému závěru učiněnému již v této fázi přípravného řízení, že zjevně nejde o poškozeného, lze dospět na podkladě úpravy v § 43 odst. 2 tr. ř., která v zásadě souladu s existující judikaturou (srov. např. rozh. č. II/1962, rozh. č. 3/1962, rozh. č. 2/1968-II., rozh. č. 34/1974, rozh. č. 13/1975, rozh. č. 7/1978-III., rozh. č. 53/1983 Sb. rozh. tr.), výslovně vyjádřila princip, že za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, ale vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.

I když bude určitá osoba o sobě tvrdit, že je poškozeným, není třeba ji doručovat usnesení o odložení věci (a jde současně o osobu, která nemá právo podat proti takovému usnesení stížnost), pokud škoda (újma), jež měla být zapříčiněna osobě, která se označuje za poškozeného, nemohla **zcela zřejmě být způsobena zaviněním osoby označované za pachatele trestného činu**. Takový závěr však musí být skutečně zcela zřejmý; v pochybnostech je nutno i osobu, u níž je tento závěr sporný, za poškozeného považovat.

Osobu, která prohlašuje, že je poškozeným, nebude možno ani v prověřování pokládat za poškozeného, jestliže bude zřejmé, že vznik škody (újmy) **zjevně** není v příčinné souvislosti se **skutkem, pro který se prověřování koná**. Tak tomu bude, nevznikla-li škoda (újma) přímo (na základě zásad posuzování příčinné souvislosti v trestním právu hmotném) v souvislosti se skutkem, o který zde jde.

Slova „vznik újmy není v příčinné souvislosti s trestným činem“ a „vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele“ v § 43 odst. 2 tr. ř. nelze v žádném případě chápat z toho hlediska, že již v průběhu prověřování musí být spolehlivě zjištěna a

prokázána příčinná souvislost (v praxi většinou nebude činit větší problémy odlišit od sebe případy, kdy již dopředu je zcela jasné, že mezi tvrzeným jednáním a újmou či škodou je dána příčinná souvislost, od případů, kdy tomu tak zjevně nebude),³ a nepodařilo-li se to, bude aplikováno ustanovení § 43 odst. 2 tr. ř. a usnesení o odložení věci se takové osobě nedoručí. Obdobně slovo „zavinění“ nemá ten význam, že nebude-li bezpečně zavinění konkrétní osoby v průběhu prověřování zjištěno, přichází použití § 43 odst. 2 tr. ř. v úvahu a usnesení o odložení věci se z tohoto důvodu nedoručí. Musí jít o případ, kdy je od samého počátku zřejmé, že skutek uváděný údajným poškozeným, ohledně něhož se prověřování koná, nemohl být zaviněn osobou označenou jako pachatel trestného činu.⁴

Takový přístup by vedl nepochybně k tomu, že by ve všech věcech, v nichž orgán činný v trestním řízení dospěl k závěru, že nebyla naplněna skutková podstata trestného činu, není tedy zřejmé dána ani příčinná souvislost mezi jednáním a následkem, popř. zavinění osoby označené za pachatele,⁵

Vždy musí platit, že půjde-li o složitý případ, jehož zhodnocení není dopředu jasné, nebo vyvstávají zcela zásadní pochybnosti o tom, zda určitá osoba, která o sobě tvrdí, že je poškozeným, jím skutečně je, bude nutno postupovat tak, že s osobou, která tvrdí, že se cítí být poškozeným, bude nakládáno jako s poškozeným.⁶

Ani osobě, u které nebudou zjevně dány okolnosti uvedené v § 43 odst. 2 tr. ř., a bude tedy v souladu s tím, co bylo zjištěno v průběhu prověřování, považována za

³ Např. bude-li údajný „poškozený“ namítat, že újmu mu jím uváděný pachatel přivodil způsobem, který odporuje fyzikálním zákonům, nebo v případech, kdy již dopředu je zřejmé, že újma nijak nemohla souviset s údajným jednáním osoby označené za pachatele trestného činu, anebo pokud žádná újma této osobě ani nevznikla a vzniknout nemohla. Slova „trestný čin“ není možno pojímat bez přihlídnutí k velmi omezeným možnostem prověřování zjistit všechny jeho znaky; na místě by zde byla spíše formulace „skutek“.

⁴ Tak by tomu bylo zejména tehdy, prohlašovala-li by osoba vydávající se za poškozeného, že určitá osoba jí „zaviněně“ způsobila újmu nebo škodu, která jí vznikla, přičemž by bylo zřejmé, že o zavinění zde pojmově nemohlo jít (znovu tento závěr bude plynout z fyzikálních zákonů nebo bude odpovídat racionálnímu posouzení věci). Např. pokud jednání osoby označené za pachatele nemohlo zjevně vyvolat určitý následek (a to ani při využití zásad posuzování omylu v trestním právu včetně nauky o nezpůsobitelném pokusu) a nelze zde proto hovořit o zavinění.

⁵ Mohlo by se to týkat především postupu podle § 159a odst. 1 tr. ř.; není však vyloučeno ani to, že by se taková úvaha objevila v souvislosti s použitím ostatních odstavců tohoto ustanovení.

⁶ Výkladové stanovisko č. 8/1995 Sb. v. s. NSZ v této souvislosti zdůrazňovalo, že rozhodnutí o tom, že určitá osoba je či není poškozeným, z hlediska ustanovení § 159a odst. 5 a 6 tr. ř. nemůže záviset na uvážení orgánu, který vydal usnesení o odložení věci podle § 159a odst. 1 až 4 tr. ř., protože není možné přehlédnout, že toto usnesení vydal orgán, který ve věci rozhodl v prvním stupni, a lze je přezkoumat na základě podaného řádného opravného prostředku. Smysl ustanovení § 159a odst. 6 tr. ř., jež je zvláštním ustanovením k § 142 odst. 1 tr. ř., byl spatřován mj. právě v tom, že osoba, která o sobě prohlašuje, že je poškozeným, přičemž toto její postavení postupem orgánu provádějícího postup před zahájením trestního stíhání nebylo nedůvodně respektováno, dosáhne přezkoumání v rámci řízení o stížnosti podle § 141 a násl. tr. ř. Tyto zásady platí po novele trestního řádu č. 265/2001 Sb. jen v mezích úpravy účinné po 1. 1. 2002. **Orgán rozhodující ve věci v prvním stupni musí ve větším rozsahu než předtím zvažovat i objektivní zjištění týkající se hledisek uvedených v § 43 odst. 2 tr. ř.; na druhé straně však nebudou-li zjištěny okolnosti uvedené v tomto ustanovení, a to zcela jednoznačně, bez závažných pochybností, bude muset i osobě, která o sobě prohlašuje, že je poškozeným, usnesení o odložení věci doručit právě proto, aby popř. dosáhla přezkoumání svých námitek v řízení o řádném opravném prostředku.** Pokud by zákonodárce vycházel z toho, že úprava v § 43 odst. 2 tr. ř. má přednost oproti úpravě v § 159a odst. 5 a 6 tr. ř., nepochybně by to přímo v těchto ustanoveních výslovně vyjádřil. To se však nestalo (srov. znění § 159a odst. 5 a 6 tr. ř.).

poškozeného, se nemusí usnesení o odložení věci doručovat, učiní-li prohlášení dle § 43 odst. 4 tr. ř. (k tomu srov. bod III.).

II.

Závěr o tom, že osoba, která se označuje za poškozeného, není poškozeným ve smyslu shora citovaných ustanovení trestního řádu, musí státní zástupce vždy náležitě odůvodnit ve svém usnesení o odložení věci (anebo v rozhodnutí o stížnosti podané proti usnesení o odložení věci). Stejný postup je povinen vyžadovat i po policejních orgánech, přistoupí-li k vydání takového usnesení. Z toho pak plyne postup, jaký je na místě zvolit, zjistí-li státní zástupce nesprávnou aplikaci ustanovení § 43 odst. 2 tr. ř. ze strany policejního orgánu. Je třeba pouze podotknout, že postup bude odlišný podle toho, jaká bude povaha zjištěného nedostatku.

Shledá-li po přezkoumání věci v řízení o stížnosti nebo bez podání takové stížnosti v rámci dozoru nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení, že policejní orgán chybně nepovažoval za poškozeného osobu, která jím být měla, musí zabezpečit nápravu takového nezákonného postupu.

V řízení o stížnosti bude přicházet v úvahu zrušení napadeného usnesení (§ 149 odst. 1 tr. ř.), a následně postup podle § 149 odst. 1 písm. b) tr. ř. (policejnímu orgánu státní zástupce uloží, aby nadále s určitou osobou nakládal jako s poškozeným včetně zákonného poučení v souladu s § 46 tr. ř.).

Při výkonu dozoru může být usnesení o odložení věci zrušeno za podmínek uvedených v § 174 odst. 2 písm. e) tr. ř. a i kdyby zrušeno ve lhůtě zde upravené nebylo,⁷ přichází v úvahu vydání pokynu policejnímu orgánu ve stejném smyslu, jak je uvedeno v předcházejícím odstavci.

Nastane-li opačná situace, tedy policejní orgán nesprávně osobu, která o sobě tvrdila, že je poškozený, ač jím zjevně nebyla, pokládal za poškozeného, státní zástupce, nebude-li dán ještě jiný důvod pro zrušení usnesení o odložení věci, policejní orgán na tento nedostatek upozorní. Usnesení o odložení věci v těchto případech není třeba rušit a svůj právní názor státní zástupce vyjádří v rozhodnutí o stížnosti (postupem dle § 148 odst. 1 písm. b) tr. ř., neboť stížnost byla podána osobou neoprávněnou).

III.

Úprava v ustanovení § 43 odst. 4 tr. ř. má i ve stadiu prověřování ten zásadní důsledek, že poškozenému (musí jít o osobu, které svědčí okolnosti uvedené pod bodem I. a II.) se usnesení o odložení věci nedoručuje, i když – oproti situaci popsané pod těmito body – zde o poškozeného zjevně jde. Je potřebné pouze připomenout, že § 43 odst. 4 tr. ř. se týká jen práv poškozeného v trestním řízení, nikoli v jiných druzích řízení.

Výslovné prohlášení poškozeného může být učiněno kterýmkoli způsobem uvedeným v § 59 odst. 1 větě druhé tr. ř.; posuzuje se vždy podle svého obsahu, na přesném označení tohoto prohlášení nezáleží, musí však z něho být zřejmé, že poškozený se vzdává procesních práv, která mu trestní řád jako poškozenému (§ 43 odst. 1 a 3 tr. ř.) přiznává. Poškozený se vzhledem k úzké souvislosti těchto práv nemůže vzdát těchto svých práv pouze zčásti (např. jen práv podle § 43 odst. 3 tr. ř. a nikoli podle § 43 odst. 1 tr. ř.). Pokud by poškozený takový projev vůle učinil, bylo

⁷ Srov. výkladové stanovisko č. 10/2002 Sb. v. s. NSZ.

by nutno ho poučit (§ 46 tr. ř.) a dále postupovat podle toho, jak se poškozený vyjádří. Konkludentní prohlášení nepostačuje (nelze pouze dovozovat, že poškozený nemá o účast na trestním řízení zájem, např. s ohledem na jeho pasivitu). V takovém případě je třeba nadále vůči poškozenému postupovat tak, jako by nedal najevo jakýmkoli způsobem svůj nezájem neúčastnit se na trestním řízení. Prohlášení podle § 43 odst. 4 tr. ř. již nelze vzít zpět (i o tom je třeba poškozeného poučit).

Ustanovení § 43 odst. 4 tr. ř. má značný význam tam, kde od počátku poškozený dává najevo, že se nechce účastnit v tomto postavení trestního řízení v České republice.⁸ **Za velmi důležité je proto třeba považovat i náležité poučení poškozených (§ 46 tr. ř.) i z hlediska této úpravy.**

Toto stanovisko bylo vydáno podle ustanovení § 12 odst. 2 zákona o státním zastupitelství.

Nejvyšší státní zástupkyně:

Mgr. Marie Benešová, v. r.

⁸ Může to být velmi praktické např. v případech, kdy v roli poškozeného mají vystupovat cizí státní příslušníci (s doručováním usnesení o odložení věci zejména podle § 159a odst. 4 tr. ř. jsou pak spojeny v oblasti právního styku s cizinou závažné obtíže; přitom doručení usnesení nemusí mít pro takového poškozeného žádný význam a postačí mu pro účely uplatnění nároků z pojištění nezřídka jen potvrzení, že podal trestní oznámení).